

ISSN:2588-7033

Investigating the Position and Role of Christian Priests in the Beginning of the Crusades

Morteza Hasani Nasab^a, Farhad Saboorifar^{b*}

^a Assistant Professor, Department of Islamic Teachings, Faculty of Humanities, Arak University, Arak, Iran

^b Assistant Professor, Department of History, Faculty of Humanities, Arak University, Arak, Iran

KEYWORDS

Catholic Church,
the Crusades,
Pope Urban II,
Christian priests

Received: 29 January 2024

Accepted: 09 July 2024

Article type: Research Paper

DOI:10.22034/hsow.2024.2021535.1530

ABSTRACT

In Europe, for many centuries, the church was an institution that paid more attention to the spiritual affairs of Christians and interfered less in their political affairs. But with the beginning of the Crusades, Pope Urban II and other bishops as the leaders of the Christians sent them to the East to fight with the Muslims, and thereby ignited the fire of the Crusades. The present study, using the descriptive-analytical method, tries to answer the question of what was the position of Christian priests and Pope Urban II in Europe and what role did they play in the occurrence of these wars? The purpose of this research is to analyze the actions of this Pope and other bishops of the church in the formation of these wars and how Christians were influenced by their words and actions. The findings of the research indicate that Pope Urban II and his contemporary bishops raised the power of the church to its highest level at that time and used this position to incite Christian Europeans against Muslims. It seems that this issue was the most important factor in igniting the fire of the crusades. These priests started wars on various pretexts, including the appeal of the Byzantine Emperor Alexius Komnen to the Pope, the mistreatment of Muslims with the Christian pilgrims of Jerusalem, and reminding the danger posed by Muslims to Christians. By continuing their propaganda, they started a religious conflict against Muslims, the flames of which raged for about two centuries and engulfed many people from both sides. Whether we consider the goal of the Crusades to be the domination of the Western or the Catholic Church over the Eastern or the Orthodox Church, the conquest of Jerusalem for religious motives or the acquisition of the material goods of the East by European Christians, in any case, the Christian clergy played a decisive role in the initiation and continuation of these wars.

* Corresponding author.

E-mail address: f.saboorifar@gmail.com.

©Author

بررسی جایگاه و نقش کشیشان مسیحی در شروع جنگ‌های صلیبی

مرتضی حسنی نسب الف، فرهاد صبوری فر ب*

الف استادیار، گروه معارف، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه اراک، اراک، ایران، M-hasaninasab@araku.ac.ir

ب استادیار، گروه تاریخ، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه اراک، اراک، ایران، f.saboorigar@gmail.com

چکیده	واژگان کلیدی
<p>در اروپا کلیسای طی قرون متمادی نهادی بود که بیشتر به امور معنوی مسیحیان می‌پرداخت و کمتر در امور سیاسی آنان دخالت می‌نمود. اما با شروع جنگ‌های صلیبی، پاپ اوربانوس دوم و دیگر اسقف‌ها به عنوان رهبران مسیحیان، آنان را به سوی مشرق‌زمین و نبرد با مسلمانان گسیل کردند و آتش جنگ‌های صلیبی را بر افروختند.</p> <p>پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی درصدد پاسخ‌گویی به این پرسش است که کشیشان مسیحی و در رأس آنها پاپ اوربانوس دوم در اروپا چه جایگاهی داشتند و در بروز این جنگ‌ها چه نقشی ایفا نمودند؟</p> <p>هدف از انجام این پژوهش، واکاوی اقدامات این پاپ و دیگر اسقف‌های کلیسا در شکل‌گیری این جنگ‌ها و چگونگی تأثیر پذیری مسیحیان از گفتار و عملکرد آنان می‌باشد.</p> <p>یافته‌های پژوهش حکایت از آن دارد که پاپ اوربانوس دوم و اسقف‌های معاصر با او قدرت کلیسا را در آن زمان به اعلی درجه خود رسانیدند و از این موقعیت برای تهییج اروپاییان مسیحی علیه مسلمانان بهره‌گرفتند. به نظر می‌رسد که این مسئله مهمترین عامل در شعله‌ور شدن آتش جنگ‌های صلیبی بوده است. این کشیشان به بهانه‌های مختلف از جمله استمداد آلکسیوس کومنن امپراتور بیزانس از پاپ، بدرفتاری مسلمانان با زائران مسیحی اورشلیم و یادآوری خطری که از جانب مسلمانان مسیحیان را تهدید می‌کرد، این جنگ‌ها را شروع کردند. آنان با ادامه‌ی تبلیغات خود منازعه‌ای دینی علیه مسلمانان به راه انداختند که شعله‌های آن حدود دو سده زبانه کشید و جماعت کثیری از طرفین را در کام خود فرو برد. چه هدف از جنگ‌های صلیبی را تسلط کلیسای غربی با همان کاتولیک بر کلیسای شرقی یا همان ارتودکس، فتح بیت المقدس به انگیزه‌های دینی یا به دست آوردن مواهب مادی مشرق‌زمین توسط مسیحیان اروپایی بدانیم، در هر صورت روحانیون مسیحی نقش تعیین‌کننده‌ای در شروع و تداوم این جنگ‌ها داشتند.</p>	<p>کلیسای کاتولیک، جنگ‌های صلیبی، پاپ اوربانوس دوم، کشیشان مسیحی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۰۹</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۱۹</p> <p>مقاله علمی پژوهشی</p>

مقدمه

جنگ‌های صلیبی اصطلاحاً به سلسله‌ای از جنگ‌های دینی گفته می‌شود که بنا به دعوت پاپ‌ها از سلاطین و نجبای مسیحی اروپایی از ۴۸۸ تا ۶۹۰ هجری قمری = ۱۰۹۵ تا ۱۲۹۱ میلادی علیه مسلمانان صورت گرفت. دوره‌ی این جنگ‌ها در تاریخ میانه‌ی اروپا و خاورمیانه نقطه‌ی عطفی محسوب می‌شود که در آن برخوردهای نظامی، سیاسی، فرهنگی و دینی میان اروپاییان مسیحی و مسلمانان انجام پذیرفت. منابع تاریخی اسلامی درباره‌ی وقایع مربوط به این جنگ‌ها بیشتر بر وحشتی که صلیبیون با اعمال خود در

* نویسنده مسئول

سرزمین‌های اسلامی موجب شدند، تأکید می‌ورزند. این منابع تاریخی اشاره می‌کنند که جنگجویان صلیبی که از اروپای غربی وارد سرزمین‌های شرقی می‌شدند به کشتارهایی فجیع دست می‌زدند که دامنه‌ی آن فقط محدود به مسلمانان نبود و یهودیان و حتی گاه روستاییان مسیحی ساکن امپراتوری روم شرقی (بیزانس) را نیز شامل می‌شد. در حالی که منابع مسیحی این جنگ‌ها را جهادی مقدس در راه نجات مسیحیان و سرزمین مقدس اورشلیم معرفی می‌کنند. به هر روی این منازعات عمدتاً بنا به تحریک احساسات دینی مسیحیان از سوی دستگاه کلیسای کاتولیک به منظور بازپس‌گیری سرزمین مقدس اورشلیم از مسلمانان آغاز گردید.

چنانکه برخی از محققان متأخر نیز تصریح کرده اند که فعالیت‌های تبلیغاتی کشیشان مسیحی به ویژه پاپ اوربانوس دوم موجبات حمله‌ی همه جانبه‌ی مسیحیان به مناطق مسلمان نشین را فراهم آورد. (الحریری، ۱۳۷۱: ۱۲)

لذا این نوشتار با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی در پی بررسی این پرسش است که کشیشان مسیحی به ویژه پاپ اوربانوس دوم و دیگر مقامات عالی رتبه در کلیسای کاتولیک چه جایگاه و نقشی در آغاز این منازعه داشتند و چگونه آن را به لحاظ ایدئولوژیک و پراتیک حمایت و سازماندهی نمودند؟

به نظر می‌رسد نهاد کلیسای کاتولیک در این بازه‌ی زمانی هم از نفوذ خود جهت برانگیختن مسیحیان علیه مسلمانان بهره گرفت و هم از این جنگ که به آن صیغه‌ای قدسی داده بود، محملی ساخت جهت افزایش اقتدار خویش. هر چند در نهایت این نبردها پیامدی معکوس برای آن در پی داشت.

نگاهی به اوضاع اجتماعی مسیحیان در اروپا پیش از جنگ‌های صلیبی

از سال ۴۷۶ میلادی که امپراتوری روم غربی پس از مرگ شارلمانی تجزیه شد تا اواخر قرن پانزدهم میلادی، اروپا دورانی را سپری کرد که اصطلاحاً به قرون وسطی معروف است. (Cantor, ۱۹۶۹: xxi و کاسمینسکی، ۱۳۴۶: ۲۹)

در این دوران در اروپا ساختار جامعه سلسله مراتبی بود. بدین صورت که در رأس حکومت‌ها پادشاهان قرار داشتند؛ سپس اربابان صاحب عنوان که القاب خود را از پادشاه دریافت میکردند، مانند دوک‌ها، ارل‌ها، کنت‌ها، بارون‌ها و غیره. پس از آنها شوالیه‌ها؛ و پایینترین گروه، مردم عادی یا رعایای کشاورز قرار داشتند که گرچه صاحب زمینی بودند که روی آن کشت می‌کردند، ولی باید مقداری از درآمد خود را به ارباب بالادست خود می‌دادند (ماله، ۱۳۶۶: ۱۹۴) و این اربابان نیز باید مقداری از درآمد خود را به ارباب فرادست می‌دادند و در حقیقت آنها نیز رعیت ارباب خود بودند. بدین ترتیب هر رعیتی متعهد به خدمتگزاری مادام‌العمر و جنگ در کنار ارباب بالادست بلافصل خود بود و در مقابل، ارباب نیز متعهد می‌گردید که همیشه حافظ جان و مال وی باشد و از او پشتیبانی نماید (فشاهی، ۱۳۵۴: ۵۰). قدرت هر ارباب به وسعت زمین قلمرو و تعداد رعایایش بستگی داشت. کلیساها نیز بعد از مدتی به واسطه‌ی دریافت زمین و رعایا از سوی پادشاهان (که از زمان شارلمانی نهادینه شد) خود جزء قدرتمندترین فئودال‌ها شدند و نفوذ چشمگیری میان مردم پیدا کردند (نوذری، ۱۳۸۲: ۱۱۹).

هر اربابی با ارباب همسایه خود هم‌مرز بود اما هر از چند گاه هرکدام برای افزایش درآمد و گسترش قلمرو خویش به همسایگان هجوم می‌آورد و اگر پیروز می‌شد مایملک آنها را تصاحب می‌نمود. تنها اتفاقی که برای رعایا می‌افتاد، تغییر ارباب و از دست رفتن مقداری از محصول در اثر جنگ اربابان با یکدیگر بود. به دلیل همین جنگ‌های مداوم، همیشه اربابان در پی فراگیری فنون جنگاوری و به دست آوردن نیروی مسلح بیشتر برای دفاع و حمله بودند؛ لذا در این دوره شوالیه‌گری یکی دیگر از افتخارات اروپائیان گردید (ماله، ۱۳۶۶: ۱۸۵). تا آنجا که لوی بیثل تاریخ‌نویس جنگ‌های صلیبی اساس نظام فئودالی را وفاداری و خدمت نظامی دانسته است

(لوی بیئل، ۱۳۸۸: ۱۸).

با افزایش منازعات میان اربابان، کلیسای کاتولیک تصمیم گرفت این جنگ‌ها را محدود نماید؛ لذا در سال ۱۰۲۷ میلادی قانونی به نام آتش بس الهی^۱ در ده بند وضع کرد که طبق آن به مسیحیان امر می‌شد در روزهای شنبه و یکشنبه و دوشنبه و تمام ایام مقدس، منازعات را تعطیل کنند. در غیر این صورت ناقضین قانون تکفیر می‌شدند؛ (همان: ۲۸). اما با بررسی حوادث اروپای پس از وضع این قانون درمی‌یابیم که این نیز تأثیر چندانی در کم شدن شعله آتش جنگ‌ها نداشت (ماله، ۱۳۶۶: ۱۹۰).

بنا بر این شاید بتوان گفت یکی از دلایل آغاز جنگ نخست صلیبی برونفکنی کشمکش‌های داخلی فنودال‌های مسیحی از سوی کلیسای کاتولیک بوده است. بدین معنی که این نهاد دینی از منظر خود با فعالیت‌های تبلیغی جهت شروع منازعه‌ی مزبور، جنگ‌های بیهوده در میان اربابان مسیحی را به جنگ مقدس علیه دشمنان خارجی مسلمان خویش بدل نمود.

الف: اقدامات پاپ اوربانوس دوم در تدارک جنگ

در ۱۲ مارس ۱۰۸۸ میلادی اوربانوس دوم (ادو دلاگری) که اهل شامپانی فرانسه بود، پس از مرگ پاپ ویکتریوس سوم به جای وی برگزیده شد. (Lock، ۲۰۰۶: ۱۸) این پاپ تمایل داشت دو کلیسای کاتولیک و ارتودکس متحد شوند و پاپ هدایت تمام کلیساهای دنیا را به دست گیرد. به همین دلیل وی در اولین اقدام خود، حکم تکفیر آلکسیوس کومنن امپراتور روم شرقی (بیزانس) را که توسط پاپ گریگوریوس هفتم صادر شده بود، لغو نمود. گریگوریوس هفتم از ۲۲ آوریل ۱۰۷۳ تا ۲۵ ماه می ۱۰۸۵ میلادی منصب پاپی داشت (Runciman، ۱۹۶۸: ۱۰۲/۱). در پاسخ به این اقدام، امپراتور نیز دستور داد نام پاپ را که در زمان پاپ گریگوریوس هفتم از دفاتر کلیساهای شرق حذف شده بود مجدداً ثبت نمایند.

هر دو پاپ جدید و پیشین در اندیشه جنگ با مسلمانان بودند. اما پاپ گریگوریوس هفتم در این زمینه توفیقی نیافت. تفاوت دیدگاه پاپ اوربانوس دوم با پاپ پیشین در این بود که گریگوریوس هفتم از جنگ با مسلمانان به عنوان جنگ برای کلیسای مقدس و طاهر^۲ یاد می‌کرد و مردم را بیشتر به سمت کلیسا متوجه می‌ساخت؛ در حالی که اوربانوس دوم از جنگ به عنوان اقدامی برای بیرون راندن خارجی‌های کثیف^۳ نام می‌برد و سعی می‌کرد از منظر خود توجه مسیحیان را به معایب و مظالم مسلمانان جلب سازد. (Mastnak، Dateless: ۷۹)

بر طبق برخی منابع پاپ اوربانوس دوم در سال ۱۰۹۵ میلادی نامه‌ای از امپراتور بیزانس آلکسیوس کومنن جهت استمداد از پاپ به منظور دفاع در برابر حمله سلجوقیان دریافت نمود. پاپ نیز این فرصت را برای رهبری بر کل مناطق مسیحی نشین و کسب سلطه یا نفوذ در کلیسای ارتودکس غنیمت شمرد. وی با شعار "آزادی اورشلیم" شهر مقدس مسیحیان از دست کفار دو اقدام انجام داد: یکی آنکه کوشید برای شروع جنگ و جمع آوری نیرو مردم را با خود همراه سازد. دیگر آنکه پس از اجتماع سپاهیان صلیبی، فرمان‌هایی به آنان داد تا در این جنگ به کار بندند و با عمل به آنها به اهداف خود دست یابند. در ادامه به تفصیل به بررسی این دو اقدام این پاپ می‌پردازیم.

۱. همراه سازی مردم و جمع آوری نیرو برای شروع جنگ

پاپ اوربانوس دوم به منظور جمع‌آوری نیروهای جنگی دست به اقدامات مهمی زد که با بررسی آنها، می‌توان جایگاه و نقش مهم

1. Peace of God

2. Pure church

3. Pagan dirt

او را در شروع جنگ‌های صلیبی درک نمود.

۱.۱. سخنرانی در شورای کلرمون - فرانس

پاپ برای شروع دعوت خود ابتدا در نوامبر ۱۰۹۵ میلادی = ذی القعدة ۴۸۸ هجری به شورای کلرمون - فرانس که در شهر لوپوی تشکیل شده بود، رفت و در آنجا طی سخنرانی که به علت ازدحام جمعیت آن را در خارج از شهر ایراد کرد، مردم را به جنگ با مسلمانان دعوت نمود. (ویلیام صوری، ۱۹۹۱: ۹۹)

سخنرانی وی حائز مطالب بسیار مهمی بود که در اینجا به اختصار بیان می‌شود: وی ابتدا به توصیف شهر اورشلیم پرداخت و اهمیت آن را برای مسیحیان از حیث در بر داشتن اماکن زیارتی آنان برشمرد. نکته‌ی قابل ملاحظه در این سخنرانی پاپ، معرفی اورشلیم به عنوان مقدس‌ترین شهر برای مسیحیان بود چون از نظر او این شهر همان بهشت زمینی موعود بود که (به اعتقاد مسیحیان) مزار عیسی (ع) فرزند خدا در آن قرار داشت.

سپس پاپ مظالمی را که از سوی مسلمانان بر زائران مسیحی بیت المقدس رفته بود را متذکر شد که البته برخی از مورخان تردیدهایی جدی در خصوص صحت آن مطرح کرده‌اند.

همچنین وی از دیگر شهرهای مقدس مسیحیان از جمله انطاکیه زادگاه پطرس مقدس از حواریون که در آن زمان در دست مسلمانان بود یاد کرد و وجوب رهایی آنها را توسط مسیحیان متذکر گردید.

در این سخنرانی پاپ گذشته پرافتخار مسیحیان و شجاعت آنان در جنگ‌ها را یادآور شد و به ایشان توصیه کرد به جای قتال با یکدیگر، با کفار و دشمنان مسیح جهاد نمایند.

پاپ در این خطابه به منظور برانگیختن بیشتر مسیحیان از ثروت بی‌حد و حصر آسیا صحبت نمود و آنان را به کسب غنائم فراوان و فتح مناطق حاصلخیز مژده داد.

پاپ در پایان سخنرانی خود در جمع مسیحیان شهر لوپوی گفت: "از خویشتن بگذر، صلیب خود برگیر و به دنبال من بیا." (Madden, ۲۰۰۲: ۱۶-۲۹؛ ویلیام صوری، ۱۹۹۱: ۹۹-۱۰۵)

مسیحیان که تصور می‌کردند این همان روز رستاخیز است که در کتاب مقدس به آن وعده داده شده، یک‌صدا فریاد می‌زدند: "چنین است اراده خداوند".^۴؛ آنان به تبعیت از دستور مسیح^۵ و فرمان پاپ پارچه‌هایی به شکل صلیب بریده، بر شانه‌های خود دوختند (دورانت، ۱۳۷۱: ۷۸۷).

۱.۲. سفر به شهرهای مختلف اروپا و ترغیب مردم برای شروع جنگ

پاپ اوربانوس دوم برای ایجاد انگیزه در میان مسیحیان جهت شرکت در جنگ با مسلمانان شخصاً به شهرهای مختلف اروپایی سفر کرد و آنان را به آزادسازی بیت المقدس از دست کفار فراخواند. وی آغاز دعوت خویش را از شهرهای فرانسه آغاز نمود؛ زیرا می‌دانست که مردم آنجا به دعوت او بیشتر اقبال نشان می‌دهند. پاپ در آن شهرها نیز سخنرانی‌های پر شوری برای مردم ایراد کرد که موجب تهییج بیشتر آنان شد (عبده، ۱۹۸۸: ۸۹).

همچنین او حدود یک ماه در جنوب ایتالیا ماند و در آنجا نیز برای مردم ایتالیا سخنرانی‌های متعددی ایراد نمود. باید گفت که

4. Dieu li volt

۵. انجیل متی. باب ۱۰ آیه ۳۸ "اگر نخواهید صلیب خود را بردارید و از من پیروی کنید، لایق من نمی‌باشید."

هدف وی از این کار جذب مردم آنجا به خاطر وضعیت بسیار خوب اقتصادی آنان بود. همچنین اینکه ایتالیایی‌ها کشتی‌های جنگی نسبتاً خوبی در اختیار داشتند کهپاپ امید داشت در صورت لزوم از آنها نیز در این جنگ برای انتقال صلیبیون به شرق و تهاجم دریایی علیه مسلمانان بهره بگیرد. (Riley-smith, ۲۰۰۳: ۳)

پاپ در طول سخنرانی‌های خود اورشلیم را به عنوان "سرزمین شیر و عسل" که همان وعده بهشت زمینی است معرفی کرد. همچنین وی گذشته‌ی قهرمانانه‌ی ایتالیایی‌ها را متذکر شد و از آن تجلیل به عمل آورد.

۳.۱. فرستادن نامه به شهرهای مختلف

پاپ اوربانوس دوم علاوه بر سفرهای فراوانی که خود عازم آنها شد، به بسیاری از مقامات کلیسای شهرهای اروپایی نیز نامه‌ها فرستاد. از مهمترین شهرهایی که پاپ به کلیساهای آنها نامه فرستاد، میتوان به فلمینگ، بولونی، ورامبان و المبروسا اشاره کرد. (شرفی، ۱۳۷۸: ۴۶)

برخی دیگر از پژوهشگران، شهرهای دیگری را نیز ذکر کرده اند، نظیر جنوا، بولونیا، پیزا و میلان که پاپ به کلیساهای آنها نیز نامه نگاشته و آنها را نیز به پشتیبانی از صلیبیون دعوت نموده است. (Riley-smith, ۲۰۰۳: ۳۱)

با اندکی دقت در تاریخ نگارش و محتوای این نامه‌ها میتوان دریافت که هدف اولیه‌ی پاپ از شروع این جنگ ظاهراً یاری مسیحیان مشرق‌زمین و زائران مسیحی اورشلیم بوده اما پس از کامیابی او در دعوت مردم به مشارکت در آن، فتح بیت المقدس به هدف اصلی وی در این جنگ تبدیل شده است (ابرهارد مایر، ۱۳۷۱: ۱۴).

۴.۱. برقراری ارتباط با پادشاهان و فرمانروایان اروپایی

پاپ اوربانوس دوم برای تأمین نیروی نظامی نزد پادشاهان و دیگر فرمانروایان مسیحی اروپایی نیز رفت و با آنان ارتباط برقرار نمود. هنگامی که وی نزد پادشاه آلمان رفت در ابتدا با کم توجهی او رو به رو شد اما پاپ در دربار او سخنرانی پرشوری ایراد کرد که پادشاه تحت تأثیر آن قرار گرفت و با چشمانی اشک آلود صلیب بر دوش گرفت و سوگند خورد هر کاری برای کمک به جهادگران مسیحی از دست وی بر آید انجام خواهد داد. در همین راستا پادشاه آلمان دستور داد که تمام رعایای وی نیز از انجام هیچ کاری از مشارکت در این جنگ گرفته تا هر گونه همکاری دیگر با صلیبیون دریغ نورزند. او جهت تسهیل کار کسانی که به این جنگ می‌رفتند احکامی صادر کرد و قوانینی وضع نمود.

علاوه بر این پاپ در سفر خود به فرانسه با ریموند کنت تولوز که از مهمترین فرماندهان نظامی جنگ صلیبی نخست بود نیز دیدار به عمل آورد (Runciman, ۱۹۶۸: ۱۰۶). به واسطه‌ی همین رابطه‌ی پاپ با پادشاهان و فرمانروایان اروپایی بود که فیلیپ پادشاه فرانسه پیغامی فرستاد مبنی بر آنکه وی مطیع کامل دستورهای پاپ است و برادرش هوگ آو وروماندی^۶ را نیز به همراه سپاهیان به کمک جنگاوران صلیبی فرستاد (Runciman, ۱۹۶۸: ۱۱۱).

۵.۱. اعطای برخی امتیازات به اربابان جزء در صورت مشارکت آنان در جنگ

همان گونه که پیشتر ذکر شد ساختار اجتماعی در اروپای قرون وسطی فئودالی بود. در این ساختار اربابان از ارکان آن به شمار می‌آمدند. بنابراین پاپ به منظور ترغیب اربابان به مشارکت در این جنگ میبایست امتیازاتی برای آنان قائل می‌شد. از جمله‌ی این امتیازات میتوان این موارد را ذکر کرد:

^۶ Hugh of Verumandios

- معافیت اربابان جزء از تعهدات فئودالی در طول جنگ؛ (لوی بیئل، ۱۳۸۸: ۴۶) همان طور که پیشتر ذکر شد در ساختار اجتماعی فئودالی هر ارباب به نوبه خود تعهداتی در قبال ارباب فرادست خود داشت و به نوعی مرهون وی محسوب می‌شد. لذا پاپ طبق فرمانی این تعهدات را از دوش اربابان برداشت تا بتوانند آزادانه راهی جنگ با مسلمانان شوند.

- اطمینان بخشی به اربابان در خصوص حفظ امتیازات و اموال آنان تا زمان مراجعت از جنگ؛

پاپ این وظیفه را به اسقف‌های منطقه‌ای واگذار نمود (دورانت، ۱۳۷۱: ۷۸۷).

۱.۶. اعطای برخی امتیازات به رعایا

رعایا نیز از ارکان حکومت فئودالی محسوب می‌شدند که شرکت آنان نیز در این جنگ امری تعیین کننده بود لذا پاپ به آنها هم امتیازاتی داد، از جمله:

- آزادی رعایای داوطلب شرکت در جنگ؛

در ساختار فئودالی رعایا تعهدات فراوانی نسبت به اربابان خود داشتند و حتی مجبور بودند زمین زراعی خود را رها نکنند و با همسایگان ارتباط زناشویی برقرار نمایند. لذا پاپ برای رعایای از این قیود و شرکت آزادانه‌ی آنان در این جنگ، این تعهدات را از دوششان برداشت و آنان را به شرط شرکت در جنگ آزاد نمود.

- معافیت روستاییان داوطلب شرکت در جنگ از پرداخت مالیات به مالکان

در جامعه‌ی فئودالی معمولاً این گونه مالیات‌ها موجب میشد روستاییان تا آخر عمر به عنوان سرواژ در خدمت اربابان خود کار کنند و در چنین ساختاری زراعت نکردن و نپرداختن مالیات به مالکان تقریباً غیر ممکن بود، لذا پاپ طبق فرمانی این امکان را برای روستاییان در صورت مشارکت آنان در جنگ، فراهم نمود.

- معافیت مقروضین از پرداخت دیون؛

نظام فئودالی اربابان و رعایا را مجبور میکرد که برای امرار معاش و تأمین مایحتاج خود غالباً به فرادستان خویش مقروض باشند؛ لذا پاپ دیون مقروضین را نیز در صورت مشارکت آنان در این جنگ بر عهده گرفت (لوی بیئل، ۱۳۸۸: ۴۶).

۱.۷. اعطای برخی امتیازات به جهادگران

پاپ برای ترغیب مردم به شرکت در جنگ به کلیه‌ی کسانی که داوطلب آن بودند، امتیازات مهمی داد، از جمله:

- بخشش جنایتکاران در صورت شرکت در جنگ؛ (عبده، ۱۹۸۸: ۲۳۰)

پیش از این تاریخ در میان مسیحیان، شرط بخشش اکثر گناهان کمک رساندن به کلیسا بود اما در خصوص گناهان بزرگ نظیر دزدی از کلیسا، قتل و زنا با اقارب، تنها زیارت بیت المقدس بود که موجب بخشش این دسته از گناهان میشد.

پاپ اوربانوس در سخنرانی خود در کلرمون اعلام کرد هرکس که برای رهاسازی بیت المقدس صلیب بر دوش گیرد و عازم جنگ شود، گناهان وی هرچه قدر هم که بزرگ باشد بخشیده خواهد شد.^۷

- تضمین بهشت و رستگاری برای کشتگان در جنگ؛

آن گونه که مورخان ذکر کرده اند در آن زمان پاپ در اکثر سخنرانی‌های خود مکرر بر این مسأله تأکید میکرد که هرکس در این

^۷. البته هانس ابرهارد مایر معتقد است که منظور از بخشودگی گناهان در آن زمان، منع تعقیب کیفری است. ابرهارد مایر. تاریخ جنگ‌های صلیبی. ص ۳۳

جنگ مقدس کشته شود به ملکوت خداوند راه خواهد یافت و رستگار خواهد شد. در حقیقت این گفتار پاپ اجر اخروی کشته شدن در این جنگ بود. ظاهراً این حکم بر اساس آموزه‌های انجیلی از سوی پاپ صادر شده بود، چرا که خود مسیح به یاران خویش گفته بود: "اگر جانتان را در راه من از دست بدهید، آن را دوباره به دست خواهید آورد" (انجیل متی، باب ۱۰، آیه ۳۹).

۸. ۱. تنبیه و تکفیر تمسخر و تحقیر کنندگان جهادگران

پاپ برای ممانعت از تمسخر جنگجویانی که عازم می‌شدند، تنبیهاتی در نظر گرفت که مهمترین آن تکفیر مسخره‌کنندگان بود. شایان ذکر است که این تکفیر برای مسیحیان بسیار سنگین بود چون مشکلات فراوانی برای شخص تکفیر شده به همراه می‌آورد، حتی اگر وی از طبقه‌ی اشراف بود. برای نمونه در زمان پاپ گریگوریوس هفتم، پادشاه آلمان به جهت تکفیر از طرف پاپ مجبور شد از درگاه او عذر خواهی نماید.

۲. فرمان‌های پاپ به جهادگران در جنگ نخست صلیبی

پس از اجتماع سپاهیان، پاپ برای انتظام آنان و ممانعت از هرج و مرج حین پیشبرد جنگ، دستورهایی صادر کرد که در ذیل به آنها می‌پردازیم:

۱. ۲. جلب نظر سران نظامی و توجه به مشاوره‌های آنان

پاپ در مورد چگونگی جنگ با مسلمانان با بسیاری از فرماندهان نظامی دیدار می‌کرد و با آنها مشاوره می‌نمود؛ برای نمونه کنت تولوز طی دیدار خود با او، ارزش راهبردی تأمین زاد و توشه جنگجویان صلیبی را خاطر نشان ساخت (Runciman, ۱۹۶۸: ۱۱۱).

۲. ۲. به‌کارگیری علامت صلیب سرخ رنگ به نشانه‌ی از جان گذشتگی در راه مسیح

این کار پس از سخنرانی پاپ در شورای کلرمون مرسوم شد. پس از آن جنگاوران به نشانه حمایت از مسیح تا پای جان، علامت صلیب را بر شانه راست خود دوختند (گروسه، ۱۳۷۷: ۷).

۳. ۲. حکم به عدم مراجعت جنگجویان پیش از فتح بیت المقدس

پاپ طبق فرمانی دستور داد تا کسانی که عازم نبرد می‌شدند، به هیچ عنوان پیش از فتح اورشلیم مراجعت نکنند. بر این اساس در صورتی که جنگجویان بدون دلیل موجه پیش از فتح بیت المقدس به موطن خود باز می‌گشتند اعم از فرماندهان یا سربازان معمولی، تمام حقوق جهادگران را از دست می‌دادند و حتی تنبیه نیز میشدند. آنان اغلب از سوی خانواده خود و سایر مردم سرزنش می‌شدند و این برای آنان ننگی بزرگ محسوب می‌شد. صدور فرمان یاد شده بیانگر آن است که هدف اصلی پاپ و شروع کنندگان جنگ نخست صلیبی، فتح اورشلیم بوده است (Lock, ۲۰۰۶: ۱۳۹).

۴. ۲. ممانعت از شرکت ناتوانان در جنگ

این فرمان از سوی اسقف ادهمار یکی از کشیشان فعال در جنگ صلیبی نخست اعلان گردید. (وست، ۱۳۵۰: ۹) اما شایان ذکر است که وی مأمور پاپ بوده و طبعاً از جانب او وظیفه داشته این فرمان را ابلاغ کند. اسقف ادهمار مطابق با این دستور از شرکت مردان سالخورده و کودکان و بیماران و کسانی که خانواده‌های شان با رفتن آنان بی‌سرپرست می‌شدند، ممانعت نمود.

۵. ۲. سپردن اموال و مناطق مفتوحه به کلیسا

یکی از اهداف شروع جنگ نخست صلیبی توسط پاپ، داشتن پایگاهی مناسب در شرق بود؛ به همین علت پاپ این دستور را به تمام فرماندهان ابلاغ کرد که همه‌ی اموال و سرزمین‌هایی که در شرق به دست صلیبیون بی‌افتد پس از کسر حقوق جنگ آوران از آن

کلیسا خواهد بود. در همین راستا پاپ اسقف ادهمار را به عنوان نماینده خود در میان صلیبیان تعیین کرد تا هدایت جنگ را برعهده داشته باشد (Riley-smith, ۲۰۰۳: ۱۵).

۲.۶. تعیین مکان و زمان اجتماع همه‌ی جنگ اوران صلیبی

با توجه به اینکه این جنگ به خاطر دعوت امپراتور بیزانس آلكسیوس کومنن شروع شده بود، پاپ اندیشید که بهترین مکان برای اجتماع صلیبیون و حمله به مناطق مسلمان نشین، شهر قسطنطنیه پایتخت امپراتوری بیزانس است. زمان آن نیز سالروز رحلت حضرت مریم (ع) در نوامبر سال ۱۰۹۶ میلادی تعیین شد (رضوی اصل، ۱۳۸۶: ۴۹).

۲.۷. تعیین رهبر جهادگران صلیبی از سوی کلیسای کاتولیک

پاپ پیش از این جنگ در نظر داشت که از فرصت پیش آمده بهره گیرد و کلیسای ارتودکس را نیز مطیع خود سازد. به منظور پیشبرد همین سیاست بود که کلیسای کاتولیک تصمیم گرفت رهبر مجاهدان و فرمانروای مناطق مفتوحه را نیز تعیین کند تا از گسترش نفوذ کلیسای ارتودکس در شرق ممانعت به عمل آورد و بتواند قدرت خویش را جایگزین آن کند. به همین علت بود که پاپ اسقف ادهمار را در شورای کلرمون به رهبری جنگ برگزید (Runciman, ۱۹۶۸: ۱۰۹ و ۱۱۰).

شایان ذکر است که علیرغم همه‌ی این اقدامات پاپ اوربانوس دوم در شروع جنگ نخست صلیبی، وی نتوانست خبر فتح اورشلیم توسط صلیبیون در سال ۱۰۹۹ میلادی را بشنود، چرا که وی پیش از آن در ۲۹ ژوئیه همان سال درگذشت.

ب: بررسی عملکرد برخی دیگر از اسقف‌ها در جنگ نخست صلیبی

گرچه اسقف‌های متعددی در این جنگ شرکت داشتند، اما مهم‌ترین آنان سه تن بودند؛ اسقف ادهمار دو موتی اسقف شهر لوپوی؛ پیر فقیر راهب معروف و ولتر گوتیه بی‌پول فرانسوی. ذیلاً به عملکرد هر یک از آنان در این جنگ می‌پردازیم:

۱- اسقف ادهمار دو موتی^۸

وی اسقف شهر لوپوی بود و از خاندان کنت‌های والتیویوا^۹، که حدود ده سال پیش از شروع جنگ‌های صلیبی به بیت المقدس سفر کرده و فردی بسیار جنگجو بود. این اسقف با وجود کشیش بودن از اینکه لباس رزم به تن کند و همچون شوالیه‌ها رفتار نماید واهمه‌ای نداشت.

او نخستین کسی بود که بعد از سخنرانی پاپ در کلرمون - فرانس صلیب برداشت و از پاپ رخصت خواست تا برای گرد آوری جهادگران به شهرهای مختلف سفر کند (لوی بینل، ۱۳۸۸: ۴۶). این اسقف به منظور انجام این کار در اروپا به قلعه‌های متعددی رفت و در آنها به نام پاپ درخواست خود را مطرح نمود. او از هر کس که پاسخ مثبت می‌شنید، سوگند می‌گرفت که تا آزادی بیت المقدس از جهادگران جدا نشود و از جنگ مراجعت نکند. این سوگند یاد کردن به "صلیب گرفتن" مشهور شد و کسانی که سوگند می‌خوردند به صلیبیون معروف شدند (وست، ۱۳۵۰: ۱۰).

هانس ابرهارد مایر در کتاب جنگ‌های صلیبی خود یاد آور شده که اسقف ادهمار از اهداف پاپ اطلاعات کاملی داشته است. (ابرهارد مایر، ۱۳۷۱: ۱۳۴)

^۸.Adhemar de Monteil

^۹.Valeninois

این اسقف تا اواخر جنگ اول صلیبی دوشادوش سپاهیان می‌جنگید و به نوعی رهبری مذهبی جنگ آوران را عهده دار بود. اسقف ادهمار چند روز پیش از فتح بیت المقدس در اواخر ژوئیه ۱۰۹۹ از دنیا رفت. به نظر می‌رسد اگر وی پس از فتح بیت المقدس زنده می‌بود فرمانروایی بر اورشلیم از سوی پاپ به او واگذار می‌گردید.

۲- پی‌یر فقیر^{۱۰}

پطرس یا پییر فقیر فردی نظامی بود که به علت اختلافات خانوادگی، با همسر خویش متارکه کرد و به سلک راهبان در آمد و لباس فقر پوشید. او جثه‌ای نحیف داشت اما سخنوری توانا محسوب میشد. (ویلیام صوری، ۱۹۹۱: ۱۰۶) پییر فقیر در سراسر فرانسه و آلمان سفر کرد و مردم را موعظه نمود و به جنگ‌های صلیبی فراخواند. گفتنیست خود او پیشتر در سال ۱۰۹۰ میلادی به بیت المقدس سفر کرده و طی آن مشقت‌های فراوانی را متحمل شده بود (رشاد، ۱۳۷۳: ۶۹/۱). به همین جهت هم خود را متوجه بر انگیختن مسیحیان برای شروع جنگ علیه مسلمانان و فتح بیت المقدس نمود.

نکته‌ای که در میان صلیبیون موجب افزایش قدر و نفوذ وی گردید این بود که مسیحیان باور پیدا کرده بودند که وی در خواب از دست حضرت عیسی مسیح علیه السلام برای پاپ نامه‌ای دریافت کرده مبنی بر اینکه آن حضرت اظهار داشته: به مردم بگوئید زادگاه و مقتل من که در دست کفار است را نجات دهید. مسیحیان مینداشتند پییر فقیر نیز این نامه را به پاپ اوربانوس دوم رسانده و پاپ نیز آن را در شورای کلرمون مطرح نموده است (راد و پایزی، ۱۳۶۸: ۸۷).

لذا صلیبیون او را دوست داشتند و سخنانش را با کمال میل می‌شنیدند. آنان به او لقب "کیو کیو" به معنای پی‌یر کوچک داده بودند (رانسیمان، ۱۳۵۱: ۱۵۰/۱). بدین ترتیب وی توانست در حدود ده تا پانزده هزار نفر را برای جنگ‌های صلیبی بسیج کند (Lock, پیشین، ص ۲۰). اما او در جنگ صلیبی مساکین نتوانست صلیبیون را به خوبی هدایت کند و سپاهیان به سختی شکست خوردند. تیموتی لوی بیئل معتقد است که هر چند مسیحیان او را رهبری فرزانه میدانستند اما پیروان او مردمی ساده، مشتاق، ماجراجو، کم‌سواد و بی‌نظم و انضباط بودند و این عوامل موجبات شکست مذکور را فراهم نمود (لوی بیئل، ۱۳۸۸: ۵۰).

همچنین برخی دیگر از پژوهشگران معتقدند که وی برای دعوت مردم به جنگ با مسلمانان، از طرف شخص پاپ مأموریت داشته است (وست، ۱۳۵۰: ۷).

۳- ولتر گوتیه بی‌پول^{۱۱}

او راهبی فرانسوی بود که مسیحیان را به جهاد علیه مسلمانان به انگیزه فتح بیت المقدس فرا می‌خواند. در برخی منابع نقل شده که وی حدود سی هزار نفر را در این جنگ بسیج کرد تا به قسطنطنیه بروند. برخی نیز او را از شوالیه‌ها دانسته‌اند، اما شاید بتوان گفت که او نیز همچون اسقف ادهمار، علاوه بر راهب بودن شوالیه نیز بوده است.

در برخی منابع نیز نقل شده که وی توان رهبری بر ارتش مساکین را نداشته و همچنین صلیبیون پیرو او از فنون جنگی چیزی نمی‌دانستند (ویلیام صوری، ۱۹۹۱: ۱۱۴). گفتنیست اکثر قشون او در جنگ با مجارها از بین رفتند؛ (راد و پایزی، ۱۳۶۸: ۹۷) اما خود او توانست به قسطنطنیه برسد و در جنگ صلیبی مساکین با قلیچ ارسلان فرمانروای سلاجقه روم شرکت کند. وی در این جنگ کشته شد.

¹⁰. Pier eremite

¹¹. Goutier

نتیجه‌گیری

با توجه به مطالب ذکر شده چنین به نظر می‌رسد که پیش از جنگ نخست صلیبی و در زمان وقوع آن، پاپ اوربانوس دوم و دیگر اسقف‌های کلیسای کاتولیک با بهره‌گیری از احساسات مذهبی پیروان خود قدرت و نفوذ این نهاد را بیش از پیش فزونی بخشیدند. آنان کوشیدند به واسطه‌ی شرایط پیش آمده، امکانات مادی و معنوی مسیحیان را مصروف نبرد با مسلمانان و فتح سرزمین مقدس اورشلیم نمایند، بنا بر این میتوان چنین استنتاج نمود که کشیشان مسیحی و در رأس آنان پاپ مذکور نقشی همه‌جانبه در شروع جنگ‌های صلیبی ایفا کردند.

آنان از یک سو به بهانه‌ی استمداد آلکسیوس کومنن امپراتور بیزانس از پاپ جهت رویارویی با سلجوقیان مسلمان، به تحکیم موقعیت کلیسا در قلمرو خویش پرداختند و حتی سعی نمودند بر کلیسای ارتودکس نیز سیطره یابند. از سوی دیگر با فعالیت‌های خود در این جنگ عملاً آنرا فرماندهی کردند و پیش بردند.

یافته‌های پژوهش حکایت از آن دارد که نهاد کلیسای کاتولیک با برافروختن شعله‌های جنگ‌های صلیبی در صدد نیل به سه هدف

بودند:

- ۱- سلطه بر کلیسای شرقی و نفوذ در مسیحیان ارتودکس.
  - ۲- فتح اورشلیم به عنوان مقدس‌ترین سرزمین نزد مسیحیان.
  - ۳- کسب مواهب مادی مشرق زمین.
- پاپ اوربانوس دوم و دیگر اسقف‌ها و کشیشان مسیحی به منظور دستیابی به این اهداف، پیش از آغاز جنگ و در جریان آن، سلسله اقداماتی را کار سازی کردند که اهم آنها عبارتند از:
- ۴- نشر، تقویت و اشاعه‌ی روایات مربوط به بدرفتاری مسلمانان با زایران مسیحی بیت المقدس.
  - ۵- یادآوری مکرر خطر روز افزون مسلمانان برای مسیحیان، به ویژه پس از نبرد ملازگرد.
  - ۶- وضع قانونی موسوم به آتشبس الاهی به منظور توقف یا کاهش منازعات داخلی در میان مسیحیان و جایگزینی جهاد علیه دشمنان مسلمان به جای آن.
  - ۷- کوشش برای تأمین نیروی نظامی این جنگ از میان همه طبقات اجتماعی جامعه مسیحی اروپایی.
  - ۸- تشویق مسیحیان به مشارکت در این جنگ از طریق ایراد سخنرانی‌ها، انجام مسافرت‌ها، مکاتبات و مذاکرات از سوی پاپ و دیگر اسقف‌ها با سلاطین، فئودال‌ها و رعایای آنان.
  - ۹- برانگیختن بیشتر جنگجویان مسیحی از طریق دادن مژده‌ی کسب غنائم فراوان، فتح مناطق حاصلخیز و دستیابی به ثروت بی حد و حصر سرزمین‌های اسلامی.
  - ۱۰- اعطای برخی امتیازات به شرکت کنندگان در جنگ از هر طبقه، نظیر: معافیت از تعهدات فئودالی، آزادی رعایای داوطلب مشارکت در جنگ و تقبل پرداخت دیون یا بدهی‌های آنان از سوی کلیسا، بخشش و آمرزش جنایتکاران در صورت شرکت آنان در این جنگ و غیره.
  - ۱۱- بهره‌گیری از احساسات مذهبی و انگیزه‌های معنوی مسیحیان نظیر: تضمین رستگاری و ورود به بهشت برای کشتگان در این جنگ، اقوای جنگجویان با توسل به مکاشفات و خواب‌های قدیسان مسیحی، تعیین صلیب مقدس سرخ رنگ به عنوان نماد و نشان

شرکت کنندگان در این جنگ و تکفیر تمسخر کنندگان جنگجویان صلیبی.

۱۲- جلب نظر اشخاص ذی نفوذ، قدیسین غیر روحانی، فرماندهان نظامی و شوالیه‌ها و توجه به مشاوره‌های آنان.

۱۳- تعیین مکان و زمان اجتماع همه‌ی جنگ آوران صلیبی و انتساب فرماندهان آنان.

در نهایت می‌توان گفت اهداف و اقدامات سران کلیسای کاتولیک در شروع و تداوم جنگ‌های صلیبی بیانگر آن است که آنان در این رخداد مهم تاریخی نقش و جایگاهی تعیین‌کننده داشتند.

منابع

- انجیل متی

- ابرهارد مایر، هانس، (۱۳۷۱). جنگ‌های صلیبی، مترجم عبدالحسین شاهکار، چاپ اول، شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز.

- ابن اثیر، (۱۹۹۴). الکامل فی التاریخ، چاپ چهارم، بیروت: موسسه التاریخ العربی.

- ابن قلانسی، (۱۹۰۸). تاریخ ابی یعلی حمزه ابن القلانسی المعروف بذیل تاریخ دمشق، بیروت: مطبعة الآباء الیسوعیین.

- الحریری، احمد بن علی، (۱۳۷۱). الاعلام و التبیین فی خروج الفرنج الملائعین علی دیار المسلمین، محقق سهیل ذکار، مترجم عبدالله ناصری طاهری، چاپ دوم، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

- دورانت، ویل، (۱۳۷۱). تاریخ تمدن اسلام، (عصر ایمان) بخش دوم، ترجمه ابوالقاسم طاهری، چاپ سوم، تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.

- راد، محمد علی، ترابی کیانفر پایزی، (۱۳۶۸). دو قرن وحشت، چاپ اول، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.

- رانسیمان، استیون، (۱۳۵۱). تاریخ جنگ‌های صلیبی، ترجمه منوچهر کاشف، چاپ اول، تهران: بنگاه چاپ و نشر کتاب.

- رشاد، محمد، (۱۳۷۳). جنگ‌های صلیبی، چاپ سوم، تهران، نشر اندیشه.

- رضوی اصل، سید محسن، (۱۳۸۶). سرزمین مقدس، چاپ اول، قم: نشر فائز.

- شرفی، شراره، (۱۳۷۸). جنگ‌های صلیبی و علل آن، چاپ اول، مشهد: شرکت تعاونی چاپ گناباد.

- عاشور، فایده حماد محمد، (۱۳۷۳). جهاد مسلمانان و جنگ‌های صلیبی، ترجمه عباس عرب، چاپ اول، تهران: دفتر نشر و فرهنگ اسلامی.

- عبده قاسم، قاسم، (۱۹۸۸). الخلیفه الایدیولوجیه للحروب الصلیبیه، چاپ دوم، دمشق: نشر ذات السلاسل.

- فشاھی، محمد رضا، (۱۳۵۴). مقدمه‌ای بر سیر تفکر در قرون وسطی، چاپ اول، تهران: انتشارات گوتنبرگ.

- فضل الله همدانی، رشید الدین، (۱۳۸۶). جامع التواریخ (تاریخ آل سلجوق)، تصحیح محمد روشن، چاپ اول، تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب.

- کاسمینسکی، یوگنی آلکسیویچ، (۱۳۴۶). تاریخ قرون وسطی، ترجمه صادق انصاری، تهران: چاپ نشر و اندیشه.

- گروسه، رنه، (۱۳۷۷). تاریخ جنگ‌های صلیبی، ترجمه دکتر ولی الله شادان، چاپ اول، تهران: نشر فرزاد.

- لوی بیثل، تیموتی، (۱۳۸۸). تاریخ جنگ‌های صلیبی، ترجمه سهیل سمی، چاپ سوم، تهران: نشر ققنوس.

- ماله، آلبر، تاریخ قرون وسطی، (۱۳۶۶). ترجمه عبدالحسین هژیر، چاپ سوم، تهران: نشر ابن سینا.

- معروف، ناجی، (۱۹۶۱). تاریخ العرب فی القرون الوسطی، بغداد: مطبعة الارشاد.

- نوذری، عزت الله، (۱۳۸۲). اروپا در قرون وسطی، شیراز: انتشارات نوید شیراز.

- وست، آنتونی، (۱۳۵۰). جنگ‌های صلیبی، مترجم داریوش همایون، چاپ دوم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ویلیام صوری، (۱۹۹۱). الحروب الصلیبیه، مترجم به عربی حسن حبشی، مصر: مطابع الهیئة المصریة العامه للکتاب.
- Cantor, Dorman.f, (1969). Medieval history the life and death of a civilization, Second edition, New York: Macmillan publishing.
- Lock, Peter, (2006). The routledge companion to the crusades. London. Routledge publishing. First published
- Madden, Thomas.f, (2002). The crusades, First published, Australia: Blackwell publishing.
- Mastnak, Tomaz, (Dateless) Crusading peace Christendom the muslim world and western political order, Los Angeles: Published by university of California press.
- Riley-smith, Jonathan, (2003). The first crusad and the idea of crusading, First published, London: Continuum publishing.
- Riley-smith, Jonathan, (2005). The crusades a history, Second edition, New York: Continuum Publishing.
- Runciman, Steven, (1968). A history of the crusades, First edition, London: Published by the syndics of the Cambridge university press Bentley house.